

จากเมืองพระบางสู่เมืองนครสวรรค์ในมุมมองหลักฐานทางประวัติศาสตร์

พิมพ์อุมา ธิญธนกุล^{1*} และศิรินุช คุรุฑกะ²¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์²สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

*Corresponding author: pim-u-ma.t@nsru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์มาอธิบายความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครสวรรค์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นนครสวรรค์ โดยนำแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้ในการรวบรวมหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่บันทึกร่วมสมัย หลักฐานชั้นต้นที่ผ่านการปริวรรต และการลงพื้นที่เพื่อสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่เมืองนครสวรรค์ ร่วมกับการใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการตีความหลักฐานทางโบราณคดี ดำเนินการท้องถิ่น ผลการศึกษาพบชื่อเมืองพระบางในหลักฐานจารึกสมัยสุโขทัย ดำเนินในล้านนา และได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองนครสวรรค์ในสมัยอยุธยา ด้วยทำเลที่อยู่ในจุดบรรจบของแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านกับแม่น้ำเจ้าพระยาจึงมีสถานะรัฐกึ่งกลางมีความสำคัญต่อศูนย์กลางอำนาจรัฐ 3 ด้านในสมัยอยุธยา คือ รัฐกึ่งกลาง เมืองประชุมพล และเมืองชุมทางการค้า เกิดการย้ายตำแหน่งเมืองจากบริเวณเขากบซึ่งเป็นที่ดินริมฝั่งแม่น้ำปิงสมัยสุโขทัยลงมายังพื้นที่ต้นแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณวัดนครสวรรค์สมัยอยุธยา เพื่อใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเจ้าพระยาในการเป็นชุมทางการค้า การคมนาคม ทั้งนี้ ผลการศึกษาที่ได้ทำให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้เดิมกับการนำหลักฐานทางโบราณคดีและตำนานมาขยายองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครสวรรค์ สามารถนำไปใช้จัดการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครสวรรค์ต่อไป

คำสำคัญ : 1. พระบาง 2. เมืองนครสวรรค์ 3. หลักฐานทางประวัติศาสตร์

Transition from Prabang to Nakhon Sawan: A historical evidence perspective

Pim-u-ma Thanthanakul^{1*} and Sirinut Krutaka²

¹*Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Sawan Rajabhat University,
Nakhon Sawan 60000, Thailand*

²*Research and Development Institute, Nakhon Sawan Rajabhat University,
Nakhon Sawan 60130, Thailand*

*Corresponding author: pim-u-ma.t@nsru.ac.th

Abstract

The objective of this research is to study and compile historical evidence regarding Nakhon Sawan to explain its historical significance and contribute to local knowledge of the city. Using local historical concepts, this study gathers primary written evidence, contemporary records, and observations made through non-participatory fieldwork in the Nakhon Sawan area while employing historical methods to interpret archaeological evidence and local legends. The research finds that the name *Muang Prabang* appears in inscriptions from the Sukhothai period and in legends from Lanna, with the city being renamed *Muang Nakhon Sawan* during the Ayutthaya period. Its strategic location at the confluence of the Ping, Nan, and Chao Phraya Rivers gave it a central status, significant to the three pillars of power in the Ayutthaya period: as a central state, a gathering city, and a trade crossroads. The city's location shifted from the highland area near Khao Kob along the Ping River in the Sukhothai period to the upper Chao Phraya River near Wat Nakhon Sawan during the Ayutthaya period, leveraging the Chao Phraya River as a hub for trade and transportation. The study integrates previous knowledge with archaeological evidence and local legends to enhance local historical understanding of Nakhon Sawan, facilitating local history education and providing a framework for agencies to develop historical tourism in Nakhon Sawan Province.

Keywords: 1. Prabang 2. Muang Nakhon Sawan 3. Historical evidence

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองนครสวรรค์ที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ ประเพณีวัฒนธรรม ความเติบโตทางเศรษฐกิจหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงและการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ในลักษณะของงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ภายใต้กรอบแนวคิดประวัติศาสตร์ชาติ โดยเน้นเรื่องราวศาสนา สงคราม และผู้นำ ส่งผลให้การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์มีฐานะส่งเสริมอำนาจรัฐไทย 3 ด้าน คือ เมืองประชุมพล เมืองชุมทางการค้า และการเป็นรัฐกึ่งกลางระหว่างอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา (Ocharoen, 1985: 196-202) การใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ชาติทำให้ขาดภาพความเคลื่อนไหวของผู้คนในท้องถิ่น รวมถึงปัจจัยภายในท้องถิ่นที่ดึงดูดความสนใจศูนย์กลางอำนาจเหล่านั้นเข้ามาสู่เมืองนครสวรรค์ในช่วงเวลาต่าง ๆ

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแต่โบราณ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาตินานาชนิด ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ อีกทั้งฝั่งตะวันออกมีบึงบอระเพ็ดซึ่งเป็นบึงน้ำขนาดใหญ่ มีสัตว์น้ำชุมชุมและสามารถเพาะปลูกข้าวเพียงพอต่อการหล่อเลี้ยงผู้คนจำนวนมากและส่งออกเป็นสินค้า นอกจากนี้ทำเลที่ตั้งของเมืองนครสวรรค์เป็นจุดบรรจบของแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านรวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาเอื้อให้เมืองนครสวรรค์เป็นชุมทางการคมนาคมทางน้ำและทางบก ปัจจัยเหล่านี้ดึงดูดผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีในพื้นที่นครสวรรค์หลายแห่งได้สะท้อนการติดต่อและการค้าระหว่างพื้นที่ตอนในกับพื้นที่นอกภูมิภาค เช่น แหล่งโบราณคดีจันเสน แหล่งโบราณคดีเมืองบนโคกไม้เดน พบลูกปัดหินคาร์เนเลียน ลูกปัดหินอะเกต ลูกปัดแก้ว เหรียญเงิน ตะเกียงดินเผา รวมถึงจารึกอักษรปัลลวะและคุปตะ (Wongthes, 1996: 168) ต่อมาละโว้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าดินแดนตอนใน กลุ่มบ้านเมืองโบราณในนครสวรรค์อยู่บนเส้นทางการค้ากับเมืองสุโขทัยและอ่าวมะแฉะตะมะช่วงเวลานี้ชุมชนในพื้นที่นครสวรรค์พัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองและขยายตัวเข้าสู่พื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยที่ตั้งของตัวเมืองนครสวรรค์ปรากฏขึ้นบริเวณเขาบกและชุมทางการค้าริมฝั่งแม่น้ำปิง แม้หลักฐานทางโบราณคดีจะสะท้อนความเจริญของบ้านเมืองในการค้ายุคโบราณแต่ไม่ปรากฏหลักฐานบอกเล่าเรื่องราวของบ้านเมือง กระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏชื่อเมืองพระบาง และเมืองนครสวรรค์ในพุทธศตวรรษที่ 20

อย่างไรก็ตาม หลักฐานบันทึกทางประวัติศาสตร์ไม่ได้ให้ข้อมูลท้องถิ่น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้ในการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยนำข้อมูลทางโบราณคดี หลักฐานประเภทตำนานเมืองเข้ามาตีความร่วมกับหลักฐานบันทึกทางประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากภายในด้วยการรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองนครสวรรค์มาวิเคราะห์เพื่อขยายองค์ความรู้ประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ กระทั่งเกิดการสร้างบ้านเมืองขึ้นในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเมืองนครสวรรค์ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา
2. เพื่ออธิบายความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาภายใต้ศูนย์กลางอำนาจรัฐสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัย เรื่อง จากเมืองพระบางสู่เมืองนครสวรรค์ในมุมมองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เกิดจากการตั้งคำถามว่ามีหลักฐานใดที่สามารถให้ข้อมูลประวัติศาสตร์นครสวรรค์และหลักฐานเหล่านั้นสามารถอธิบายบทบาทและความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร โดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา ร่วมกับการใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการตรวจสอบหลักฐาน

การทบทวนวรรณกรรมพบการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์เป็น 2 กลุ่ม คือ งานกลุ่มที่ 1 บทบาทท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางโดยกำหนดขอบเขตพื้นที่ท้องถิ่นตามกระทรวงมหาดไทย แบ่งพื้นที่ออกเป็นจังหวัด อำเภอ และตำบล เช่น งานของสุภรณ์ โอเจริญ ได้บุกเบิกการศึกษาประวัติศาสตร์นครสวรรค์ตามแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีจังหวัดนครสวรรค์เป็นพื้นที่การศึกษา นำข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองมาเรียบเรียงประวัติศาสตร์โดยให้ความสำคัญกับเมืองนครสวรรค์ในฐานะรัฐกึ่งกลางระหว่างอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และการเป็นที่ประชุมพลในสงครามสยามกับพม่า (Ocharoen, 1985) ต่อมาธีระวัฒน์ แสนคำ ได้ค้นคว้าหลักฐานเพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาททางการเมืองของเมืองนครสวรรค์ในฐานะหัวเมืองชั้นตรีของกรุงศรีอยุธยา

(Sankom, 2021) งานเหล่านี้มุ่งให้ข้อมูลเมืองนครสวรรค์จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพระไอยการเป็นหลักฐานกลุ่มที่ 2 เมืองนครสวรรค์ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจภายใต้การปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล เป็นช่วงเวลาที่มีการศึกษาวิจัยเรื่องราวของท้องถิ่นรวมถึงเมืองนครสวรรค์จำนวนมาก เนื่องจากมีหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงการปกครอง บันทึกการเดินทาง บันทึกความทรงจำให้ค้นคว้าในหลากหลายประเด็น เช่น นโยบายการจัดการปกครอง ความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นทางเศรษฐกิจและสังคมจากนโยบายการพัฒนาประเทศจากส่วนกลาง ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของผู้คนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังการเลิกทาสและการเกิดของชุมชนหมู่บ้าน เช่น ลัดดา สมมณี ได้อธิบายความเปลี่ยนแปลงจากการใช้ระบบเทศาภิบาลที่เกิดขึ้นในมณฑลนครสวรรค์ (Sommanee, 2006) เพียงใจ เจริญโสพล ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมาจากการสร้างทางรถไฟสายเหนือ และการเข้ามาของแรงงานจีนก่อให้เกิดชุมชนเกษตรกรรม และการขยายตัวของการผลิตและค้าข้าวของเมืองในภาคเหนือตอนล่าง บทบาทของชาวจีนในการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง (Jareonsopon, 1994) เป็นการนำเสนอความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลจากนโยบายรัฐส่วนกลางได้สร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับท้องถิ่น จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าการศึกษาที่ผ่านมาถูกผลิตขึ้นภายใต้แนวคิดประวัติศาสตร์ชาติเป็นหลัก งานวิจัยนี้จึงได้นำแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาขยายองค์ความรู้ประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์ ดังนี้

แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในทศวรรษ 2520 เกิดกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์โดยนำแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้ในการรวบรวมความรู้จากท้องถิ่น ทั้งด้านภูมิปัญญา คติความเชื่อ วรรณกรรม ตำนาน เรื่องเล่าจากผู้คนในท้องถิ่นมาเสนา ร่วมกับนักวิชาการด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา เกิดความหลากหลายทั้งในด้านขอบเขตการศึกษา ความหมาย และการตีความประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงการใช้หลักฐานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น การใช้ตำนาน นิทานพื้นบ้าน เรื่องปรัมปรา การสัมภาษณ์ เพราะเป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นรับรู้และเชื่อว่าเป็นจริง (Saraya, 1996: 41-45; Vallibhotama, 2016) การศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนที่อยู่นอกแวดวงศูนย์อำนาจทางการเมืองของรัฐ สังคม หรือชุมชนที่อยู่นอกศูนย์อำนาจรัฐ (Soontravanich, 1986

as cited in Chuvaen, 2008: 246-247) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นเรื่องราวในอดีตของความสัมพันธ์ของผู้คนกับธรรมชาติและผู้คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติและกับผู้ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน อาจเป็นชนกลุ่มเดียวกันหรือหลายกลุ่ม โดยที่กลุ่มคนดังกล่าวมีสำนึกร่วมกัน (Sueb wattana, 2011: 24)

แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบองค์รวม

เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากสำนักคิด Annales และนักวิชาการไทย เช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีศักร วัลลิโภดม, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ เป็นต้น เน้นศึกษาความเปลี่ยนแปลงและผลของความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนหนึ่ง ๆ อย่างรอบด้าน ให้ความสำคัญกับหลักฐานทุกประเภท ทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายในชุมชน มองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่วนการกำหนดหน่วยหรือขอบเขตทางกายภาพในท้องถิ่น อาศัยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม และการเมืองมาเป็นตัวกำหนด (Chuvaen & Maneerote, 2003: 4-5)

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้นำหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองนครสวรรค์มาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่และการใช้หลักฐานท้องถิ่นมาวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานตามแนวคิดประวัติศาสตร์ชาติ เพื่อสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์ ดังแสดงในภาพที่ 1

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง จากเมืองพระบางสู่เมืองนครสวรรค์ในมุมมองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้นำแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาวิเคราะห์หลักฐานชั้นต้นทางประวัติศาสตร์เพื่อสะท้อนบทบาทของเมืองนครสวรรค์ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาถึงความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง แม้หลักฐานบันทึกจากส่วนกลางจะไม่ได้กล่าวถึงเมืองนครสวรรค์มากนัก แต่ด้วยทำเลที่ตั้งของเมืองซึ่งอยู่ในทำเลสำคัญทางการค้าและการเดินทาง จึงปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยของผู้คนมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงได้ค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกถึงเมืองพระบางและเมืองนครสวรรค์ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยามาดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินงาน ได้ดังนี้

1. การกำหนดประเด็นปัญหา ค้นคว้าประวัติศาสตร์นครสวรรค์ในงานตีพิมพ์ที่ผ่านมา สรุปประเด็นความรู้

และตั้งประเด็นคำถามโดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อสะท้อนบทบาทและความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในหลักฐานสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา

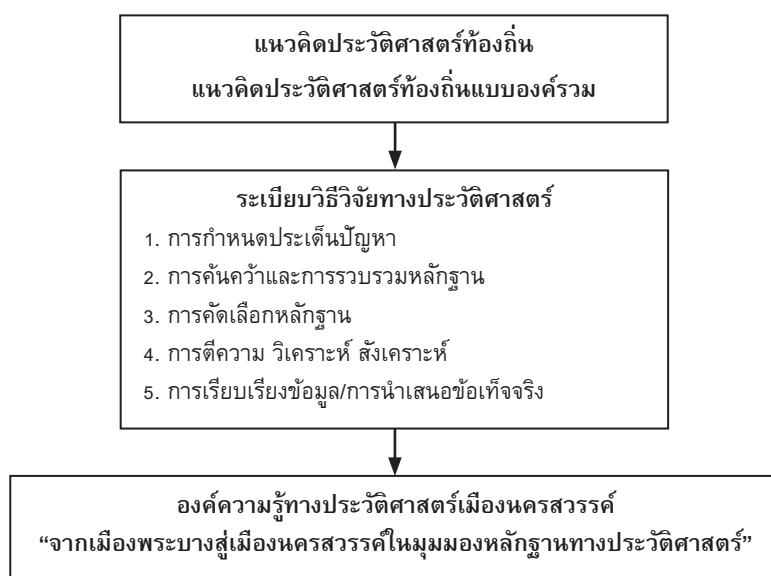
2. การค้นคว้าและการรวบรวมข้อมูล โดยเริ่มศึกษาจากหลักฐานชั้นรองที่ให้ความรู้ประวัติศาสตร์นครสวรรค์ เพื่อให้ทราบถึงมุมมองและความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นครสวรรค์ จากนั้นจึงเริ่มค้นคว้าหลักฐานชั้นต้นซึ่งเป็นหลักฐานร่วมสมัย โดยปัจจุบันได้มีผู้รวบรวมและปริวรรตไว้จำนวนมาก ส่งผลให้พบว่ามีหลักฐานทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก เช่น ศิลาจารึกสมัยสุโขทัย บันทึกชาวต่างชาติ วรรณกรรม ตำนานท้องถิ่น ตำนานล้านนา รายงานการสำรวจ และชุดค้นทางโบราณคดี การศึกษารูปแบบศิลปกรรมที่ไม่ได้นำมาศึกษาประวัติศาสตร์นครสวรรค์

3. การคัดเลือกหลักฐาน แบ่งหลักฐานเป็นหลักฐานร่วมสมัย หลักฐานโบราณวัตถุและโบราณสถาน หลักฐานที่พบในปัจจุบันเป็นหลักฐานที่สร้างขึ้นโดยศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมอำนาจการเมืองชนชั้นปกครอง ทำให้หลักฐานมีทั้งการให้ข้อมูลทางตรงและทางอ้อม ซึ่งจัดกลุ่มตามจุดประสงค์วิจัยได้ดังนี้ คือ จารึกสมัยสุโขทัย ตำนานล้านนา พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กฎหมายพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง รวมถึงบันทึกชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา เช่น จดหมายเหตุลาลูแบร์ วันวลิตที่พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม หลักฐานเหล่านี้ปรากฏเพียงชื่อเมืองแต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเรื่องราวของเมือง

4. การตีความ วิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐาน เช่น ข้อมูลตรงกับยุคสมัย มีการแต่งเติมดัดแปลงหรือแก้ไขหรือไม่ ข้อมูลนำเสนอความคิดแฝงของยุคสมัยหรือไม่อย่างไร ใครเป็นผู้สร้างหลักฐาน มาทวนสอบข้อมูลร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดี และข้อมูลจากการลงพื้นที่เพื่อนำมาประเมินความถูกต้อง และนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

5. การเรียบเรียงข้อมูล/การนำเสนอข้อเท็จจริง การทำวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเรียบเรียงข้อมูลโดยการนำเสนอข้อเท็จจริงจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ได้นำเสนอตามลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ โดยมีการนำข้อโต้แย้งพร้อมทั้งข้อสนับสนุนที่ปรากฏในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ในงานวิจัยด้วย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

เมืองพระบางในหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย สมัยสุโขทัย บริเวณต้นแม่น้ำเจ้าพระยาทวีความสำคัญขึ้น พบชื่อเมืองพระบางในจารึกสมัยสุโขทัยหลายหลัก ดังนี้

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (ศิลาจารึกหลักที่ 1) ศิลาจารึกวัดศรีชุม (ศิลาจารึกหลักที่ 2) ศิลาจารึกนครชุม (ศิลาจารึกหลักที่ 3) จารึกวัดเขาสุมนภูม (ศิลาจารึกหลักที่ 8) จารึกวัดเขากบ (ศิลาจารึกหลักที่ 11) จารึกวัดโสมการาม (ศิลาจารึก

หลักที่ 93) จารึกปูหลานสบถ (ศิลาจารึกหลักที่ 45) และ จารึกวัดบูรพาราม (ศิลาจารึกหลักที่ 286) แม้จารึกสุโขทัยหลายหลักได้กล่าวถึงเมืองพระบาง แต่ที่เมืองนครสวรรค์กลับพบจารึกสมัยสุโขทัยเพียงหลักเดียว คือ ศิลาจารึกเขากบ และเรียกเมืองที่สร้างจารึกว่า เมืองกุฎานคร (กำแพงครอง) “ร้อยห้าสิบเจ็ด รัตนกุดานคร ไทว่า กำแพงครอง” เนื้อความในจารึกกล่าวถึงการสร้างวัด เจดีย์ ปลุกต้นศรีมหาโพธิ์ที่เมืองกุฎานคร (Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre, 2007) ขณะที่ตำนานล้านนา ได้แก่ จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา แม้ตำนานล้านนาจะได้รับการบันทึกขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 20 และกรุงศรีอยุธยาได้เปลี่ยนชื่อเมืองพระบางเป็นเมืองนครสวรรค์ แต่ชื่อเมืองพระบางยังเป็นที่รับรู้ จดจำของผู้คนในล้านนา และผูกเรื่องราวของบ้านเมืองในต้นแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำปิงเพื่อเสริมบารมีพระนางจามเทวี อีกทั้งในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030) ทรงทำสงครามขยายพระราชอาณาเขตเข้ามายังหัวเมืองเหนือของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา การพบชื่อเมืองพระบางในกลุ่มเมืองอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรล้านนาได้แสดงให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างอาณาจักรทั้งสองแห่ง การที่ตำนานล้านนากล่าวถึงเมืองพระบางทุกฉบับย่อมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองพระบางต่ออาณาจักรล้านนา เช่น ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนาให้รายละเอียดการเดินทางของพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้ไปยังเมืองเมืองหริภุญชัย พระนางจามเทวีได้ตั้งเมืองต่าง ๆ ขึ้นในลุ่มแม่น้ำปิง เช่น เมืองพระบาง เมืองคันธิกะ เมืองบุรีรัฐ บุราณ แล้วเสด็จขึ้นมาตั้งเมืองเทพบุรี เมืองบางพล เมืองรากเสียด (Sukkata, 2023: 108-109)

นับตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิ พ.ศ. 1980-1911) เมืองพระบางทวีความสำคัญมากขึ้นเป็นชุมทางการค้ากับบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก จนเป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว ครองราชย์ พ.ศ. 1913-1931) พยายามขยายอำนาจเข้ามาสู่ต้นแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อพิจารณาหลักฐานข้อความในจารึกสมัยสุโขทัยร่วมกับหลักฐานโบราณวัตถุและโบราณสถานในเมืองนครสวรรค์ได้แสดงถึงอำนาจของอาณาจักรอยุธยาที่เพิ่มมากขึ้นต่อบ้านเมืองในดินแดนอาณาจักรสุโขทัย สอดคล้องกับข้อความในศิลาจารึกเขากบ (ศิลาจารึกหลักที่ 11) และเรียกเมืองนครสวรรค์ร่วมกับเมืองที่เคยอยู่ในอาณาจักรสุโขทัยว่า “หัวเมืองเหนือ”

เมืองนครสวรรค์ในหลักฐานสมัยอยุธยา

สมัยอยุธยา พบหลักฐานกล่าวถึงเมืองนครสวรรค์ 2 ชื่อ คือ นครพิงค์ และนครสวรรค์ โดยชื่อเมืองนครสวรรค์เริ่มใช้ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมาจนถึงปัจจุบัน หลักฐานสำคัญที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เช่น พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กฎหมายพระไอยการเกาตำแหน่งนาทหารหัวเมือง กล่าวถึงเมืองนครสวรรค์ในฐานะหัวเมืองเหนือและเป็นที่ประชุมพลยามศึกสงคราม รวมถึงบันทึกชาวต่างชาติที่ให้อรรถาธิบายภูมิศาสตร์ เส้นทางการค้า สินค้าของเมืองนครสวรรค์ เช่น จดหมายเหตุลาลูแบร์ วรรณคดีพรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) กล่าวถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราช ความว่า “ในศักราช 734 ปีชวด จัตวาศก (พ.ศ. 1915) เสด็จไปเอาเมืองนครพิงค์ และเมืองแซงเซรา” (The Fine Arts Department, 1998: 4) ขณะที่กฎหมายพระไอยการเกาตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ตราขึ้นใน พ.ศ. 2006 ได้เปลี่ยนชื่อบ้านเมืองในหัวเมืองเหนือ โดยเมืองนครสวรรค์ มีออกญาไกรเพชรรัตนสงครามรามภักดีพิริยภาหะ ออกญานครสวรรค์ เมืองตรีนา 5000 ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย (Thammasat University and Politics, 1986: 267) ที่ตั้งของเมืองนครสวรรค์ชัดเจนมากขึ้น เมื่อมองซิเออร์เดอ ลาลูแบร์ได้วาดแผนที่และให้ข้อมูลชื่อบ้านเมืองริมแม่น้ำ เช่น เมืองตาก เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์ ไชยนาท สยาม ตลาดขวัญ บางกอก (de La Loubère, 2005: 10-11) ขณะที่วรรณคดีกล่าวว่าเมืองนครสวรรค์อยู่ระหว่างเมืองพิษณุโลกกับกรุงศรีอยุธยา (The Fine Arts Department, 2005: 105)

จากการศึกษาหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เป็นหลักฐานร่วมสมัยของเมืองพระบางและเมืองนครสวรรค์ พบว่าเมืองนครสวรรค์อยู่ในความสนใจของศูนย์กลางอำนาจรัฐและพ่อค้า นักเดินทาง ด้วยมีทำเลที่ตั้งเป็นจุดเชื่อมต่อการคมนาคมระหว่างบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับลุ่มแม่น้ำในภาคเหนือ ทำให้การเดินทาง การรวบรวมและขนถ่ายสินค้าล้วนแต่ต้องผ่านเมืองนครสวรรค์ อย่างไรก็ตามหลักฐานลายลักษณ์อักษรส่วนใหญ่กล่าวถึงเพียงชื่อเมืองและที่ตั้งของเมืองไม่เห็นพลวัตภายใน แต่ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการ

ตีความหลักฐานทางโบราณคดีและตำนานท้องถิ่นมาอธิบาย
ความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา
**ความสำคัญของเมืองนครสวรรค์ในสมัยสุโขทัย
และสมัยอยุธยา**

จากการศึกษาทางโบราณคดีร่วมกับตำนานท้องถิ่นที่พบ
ในพื้นที่ ได้แก่ ตำนานชื่อบ้านสนคู ตำนานชื่อบ้านสนเนิน
ตำนานช่องเขาขาด (Thanthanakul, 2015: 355) ได้สะท้อน
ให้เห็นความสำคัญของเมืองนครสวรรค์มาจากปัจจัยทำเลที่ตั้ง
ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติดึงดูดให้ผู้คน
เข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเมืองตั้งแตอดีตถึงปัจจุบัน

เมืองนครสวรรค์พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานชุมชนก่อน
ประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ตอนปลายถึงสมัยโลหะมีอายุราว
1800 ปี มากกว่า 40 แห่ง กระจายตามแหล่งน้ำ เช่น
หนอง บึง พรุ ชับ ขอน ในพื้นที่อำเภอยะหริ่ง อำเภอน้ำหนาว
อำเภอตากฟ้า อำเภอตาคลี อำเภอไพศาลี (Ocharoen,
1985: 92) ชุมชนเหล่านี้เป็นแหล่งถลุงแร่ทองแดงและ
แร่เหล็ก และเป็นชุมทางการค้าของพื้นที่ตอนใน โดยมีแหล่งแร่
จากเขาแหลม เขาแม่เหล็ก เขากะลา เขาบ่อแก้วในอำเภอยะ
หริ่ง อำเภอตาคลี อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ โดยแหล่ง
โบราณคดีเขาล้อและแหล่งโบราณคดีบ้านหัวถนน ตำบล
ดอนคา อำเภอน้ำหนาว พบขี้ตะกั่วจากการถลุงโลหะและ
เบ้าหลอมโลหะจำนวนมากในระดับอุตสาหกรรม (Vallibhotama,
2005: 78) การค้าแร่ทองแดงและแร่เหล็กเอื้อให้ชุมชน
ก่อนประวัติศาสตร์พัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในสมัยทวารวดี
สมัยลพบุรี เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจนนำมาสู่การ
สร้างบ้านแปงเมืองในสมัยสุโขทัย

สมัยสุโขทัย แม้ไม่มีหลักฐานระบุถึงตำแหน่งที่ตั้งของ
เมืองพระบาง แต่มีข้อถกเถียงถึงตำแหน่งที่ตั้ง 2 แห่ง คือ
บริเวณเขากบในตัวเมืองนครสวรรค์ การขุดค้นทาง
โบราณคดีพบร่องรอยการตั้งชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อน
ประวัติศาสตร์ในบริเวณเชิงเขากบและเขาคีรีวงศ์ (ในอดีต
ชาวบ้านเรียกว่า วัดสี่เขา) อาจพัฒนาขึ้นเป็นเมืองใหญ่
โดยอาศัยการเป็นชุมทางการค้ากับชุมชนรอบบึงบอระเพ็ด
(Taksin, 2015) และบริเวณเมืองโบราณเมืองบนโคกไม้เดน
ที่อำเภอยะหริ่งซึ่งอาจเป็นเมืองพระบางที่ตั้งขึ้นโดย
พระนางจามเทวี (Sukkata, 2023: 108-109)

ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองพระบาง ปรากฏชัดเจนใน
ศิลาจารึกนครชุม (ศิลาจารึกหลักที่ 3) เมื่อพระมหาธรรม
ราชาที่ 1 (พระยาสิทธิ) โปรดฯ ให้นารอยพระพุทธรูป
จำลองไปประดิษฐาน ณ จอมเขาเหนือปากพระบาง ปัจจุบัน คือ

รอยพระพุทธรูปบนเขากบ และบริเวณนี้อาจเป็นเมืองสำคัญ
เพราะพบศิลาจารึกเขากบ (ศิลาจารึกหลักที่ 11) กล่าวถึง
การสร้างวัด เจดีย์บริเวณเขากบใกล้กับรอยพระพุทธรูป
จำลอง อีกทั้งรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิ)
เป็นยุคที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดยุคหนึ่งของไทย
ในเมืองนครสวรรค์พบวัดสร้างขึ้นในปลายสมัยสุโขทัย
หลายแห่งอยู่บริเวณแนวเขาใกล้แม่น้ำปิง เช่น วัดคีรีวงศ์
บนเขาดาวตึงสัติดกับเขากบ วัดจอมคีรีนาคพรตบนเขา
บวชนาค วัดสี่เขาหรือเมืองพระบาง พบเนินดิน ซากอิฐ
เศษภาชนะเคลือบและเผาแกร่งแบบสุโขทัยเกลื่อนอยู่บน
ผิวดิน พระพุทธรูปสุโขทัย ขณะที่นอกเมืองมีเรื่องเล่าท้องถิ่น
กล่าวถึงความเป็นมาและช่วงเวลาของการสร้างวัดสมัยสุโขทัย
หลายแห่ง เช่น วัดศรีสุพรรณ วัดยางโทน วัดบน เป็นต้น

เมื่อพิจารณาร่องรอยโบราณวัตถุและโบราณสถานที่พบ
จำนวนมากในบริเวณรอบเขากบอาจกล่าวได้ว่าบริเวณนี้
เป็นเมืองเก่าในสมัยสุโขทัยถึงสมัยต้นอยุธยา ภายหลัง
เมื่อการค้าของป่าเจริญขึ้น ทำให้การคมนาคมทางน้ำกลายเป็น
เส้นทางหลักในการขนส่งสินค้าระหว่างเมือง ส่งผลให้
บริเวณเขากบไม่เหมาะต่อการเป็นศูนย์กลางปกครองเพราะ
มีตลิ่งสูง และการเดินทางจากแม่น้ำน่านต้องทวนน้ำเข้ามา
ในแม่น้ำปิง อีกทั้งบริเวณนี้เกิดสันทรายในฤดูแล้งไม่เหมาะ
กับการเดินเรือทำการค้า จึงได้ย้ายเมืองลงมาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา
ส่งผลให้พื้นที่เชิงเขาทางทิศเหนือของเมืองซึ่งเคยมีความสำคัญ
มาตั้งแต่สมัยโบราณกลายเป็นป่ารก้าง

เมืองพระบางมีความสำคัญมากขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 19
เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเริ่มนโยบายขยายอำนาจเข้าสู่พื้นที่
ตอนในเพื่อควบคุมแหล่งสินค้าและเส้นทางขนส่งของป่า
อิทธิพลกรุงศรีอยุธยาเข้าไปสู่หัวเมืองเหนือมากขึ้นเมื่อสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช (ครองราชย์ใน พ.ศ. 1952) ได้เสด็จ
ขึ้นไปถึงเมืองพระบาง ครั้นนั้นพญาบาลเมือง แลพญาราม
ออกถวายบังคม อาจตีความได้ว่าเวลาที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ทรงเสด็จมาประทับที่เมืองพระบางเพราะทรงมีอำนาจ
ปกครองเหนือเมืองพระบางแล้ว การที่เจ้านายในราชสำนัก
สุโขทัยที่กำลังขัดแย้งกันในปัญหาราชบัลลังก์มาถวายบังคม
ก็เป็นการแสดงการยอมรับในอำนาจของกรุงศรีอยุธยา

ภายหลังอาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเข้ากับอาณาจักร
กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงจัดระบบ
การปกครองในหัวเมืองเหนือขึ้นใหม่ ได้เปลี่ยนชื่อเมืองต่าง ๆ
ที่เคยอยู่ในอำนาจสุโขทัยใหม่ เมืองพระบางจึงได้เปลี่ยนเป็น
เมืองนครสวรรค์ มีศูนย์กลางบริเวณวัดนครสวรรค์ (วัดหัวเมือง)

ด้วยทำเลที่ตั้งวัดติดแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้บริเวณนี้กลายเป็นย่านการค้าและชุมชน จากหลักฐานบันทึกสมัยอยุธยาได้กล่าวถึงบทบาทเมืองนครสวรรค์ 3 ด้าน คือ รัฐกึ่งกลาง เมืองประชุมพล และเมืองชุมทางการค้า ดังนี้

เมืองนครสวรรค์ในฐานะเป็นรัฐกึ่งกลาง เนื่องมาจากทำเลที่ตั้งของเมืองนครสวรรค์อยู่ในจุดบรรจบของเส้นทางคมนาคมทางน้ำระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิงและแม่น้ำน่าน ทำให้บ้านเมืองใหญ่อย่างอาณาจักรล้านนา อาณาจักรหงสาวดี อาณาจักรสุโขทัย ต้องการมีอำนาจปกครองเมืองพระบาง กรุงศรีอยุธยาให้ความสำคัญกับการปกป้องเมืองนครสวรรค์ ดังที่ ลาลูแบร์ ได้กล่าวถึงป้อมในสยามและเมืองนครสวรรค์ว่า “แต่เมืองนครสวรรค์ ก็แปลว่าภูผาสวรรค์ เมืองเหล่านี้ก็เหมือนเมืองอื่น ๆ ทั้งปวงในพระราชอาณาจักรสยาม ชั่วแต่มีเรือนหมู่มาก ๆ โดยมากมีเขื่อนรเนียดค่ายทำด้วยเสาไม้ปักกันรอบ ๆ แลบางที่ก็มีปราการก่อด้วยอิฐฤทธิลา...นครสวรรค์เป็นหัวเมืองที่มีชื่อเสียงและมีกำแพงล้อมรอบ เมืองนี้ตั้งบนฝั่งแม่น้ำประมาณ 120 ไมล์ ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือจากกรุงศรีอยุธยา” (de La Loubère, 2005: 11)

เมืองนครสวรรค์ในฐานะเมืองประชุมพล ระหว่างปี พ.ศ. 2106-2129 เมืองนครสวรรค์อยู่ในเส้นทางเดินทัพฝ่ายไทยและฝ่ายพม่า ดังหลักฐานที่แสดงถึงบทบาทนครสวรรค์ในฐานะเมืองประชุมพลของฝ่ายไทยและพม่า เช่น ในสงครามระหว่างพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองกับสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิในสงครามช้างเผือก พ.ศ. 2106 ความว่า “ทัพพญาพิชัยรัตนฤทธิ์ ทัพพญาวิชิตรัตนรงค์ ยกไปถึงแดนเมืองนครสวรรค์ ได้ข่าวว่าเมืองพระพิษณุโลก แลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง พระเจ้าหงสาวดีได้สิ้นแล้ว กองทัพพม่ามอญก็ลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ (พญาทั้งสอง) ตั้งรับก็เห็นไม่ไต่จึงปรึกษากันถอยทัพไป” (The Fine Arts Department, 1967: 11) และหลักฐานที่กล่าวถึงบทบาทเมืองนครสวรรค์ในฐานะเมืองประชุมพลของฝ่ายพม่า ความว่า “ตั้งต่อเรือกระจิง เหลลาคาอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร... ยกทัพเรือรบสำเลียงลงมารบรบทัพหลวง ณ เมืองนครสวรรค์” สมเด็จพระมหาธรรมราชาฯ มาเข้าเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี “ครั้นรุ่งขึ้นวันอาทิตย์ แรม 5 ค่ำ เดือน 2 สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าเสด็จออกไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี...ประชุมทัพ ณ เมืองนครสวรรค์” (The Fine Arts Department, 1969: 90) สอดคล้องกับงานศึกษาของ พิมพ์อุมา รัตนกุล เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน : บ้านสันคู อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ในพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาปรากฏว่าบริเวณนี้

มีตำนานความเป็นมาของชื่อบ้านว่าเคยเป็นสมรภูมิลบและที่ตั้งทัพพม่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับหนองตะเคียน เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของชื่อเขาโกรกพม่า หรือเขาขาด ชาวบ้านเล่าว่าพม่าเคยใช้เส้นทางนี้ในการเคลื่อนทัพโจมตีกรุงศรีอยุธยา บริเวณใกล้เคียงโกรกพม่าพบเรื่องเล่าและร่องรอยโบราณสถานที่เกี่ยวกับการตั้งทัพของพม่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับเจดีย์ในโรงเรียนนวมินทราชูทิศ มัชฌิม ตำนานพระหันหน้า-หันหลัง ที่วัดนครสวรรค์ ร่องรอยการขุดค้นพบโบราณวัตถุ อาทิ หม้อ ขาม ไห กำไล โครงกระดูก ถูติดาในบริเวณอำเภอบรรพตพิสัยถึงตัวเมืองนครสวรรค์ หลัฐานต่าง ๆ ล้วนสะท้อนถึงความสำคัญของชุมชนสันคูในการสงครามระหว่างทัพกรุงศรีอยุธยากับทัพพม่ามายาวนานหลายปี (Thanthanakul, 2015: 359-360) หลังรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2153) พม่าไม่ได้ยกทัพเข้ามาทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นช่วงที่รัฐหันมาส่งเสริมการค้ากับต่างชาติ เมืองนครสวรรค์จึงมีบทบาทใหม่ คือ เมืองชุมทางการค้า

นครสวรรค์ในฐานะเมืองชุมทางการค้า จากหลักฐานบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกได้กล่าวถึงบทบาทของเมืองนครสวรรค์ในฐานะชุมทางการค้าและเมืองรวบรวมส่วย โดยมีสินค้าสำคัญ คือ ไม้ฝาง เร่ว น้ำมันยาง ชัน ใต้ ครั้ง สีเสียด ขี้ผึ้ง นอแรด งาช้าง เขาสัตว์ หนังสัตว์ ไม้กฤษณา ไม้จันทน์ ไม้สัก ไม้เบญจพรรณ โดยเมืองนครสวรรค์มีสินค้าสำคัญ คือ ขี้ผึ้งดำ (black wax) (The Fine Arts Department, 2005: 105) แม้หลักฐานสมัยอยุธยาที่พบจะกล่าวถึงบทบาทของเมืองนครสวรรค์ในทางเศรษฐกิจน้อยกว่าด้านการเมืองและการสงคราม แต่ร่องรอยทางโบราณคดีบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาพบว่าสร้างขึ้นในปลายสมัยอยุธยา เช่น วัดจอมคีรีนาคพรต วัดสันคู วัดวังไผ่ วัดเกาะหงส์ ฝั่งแม่น้ำน่าน เช่น วัดเกรียงไกรกลาง สะท้อนให้เห็นการขยายตัวของเมืองโดยอาศัยเส้นทางน้ำ

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เป็นหลักฐานร่วมสมัยของเมืองพระบางและเมืองนครสวรรค์ พบว่าเมืองนครสวรรค์อยู่ในความสนใจของศูนย์กลางอำนาจรัฐและพ่อค้า นักเดินทาง ด้วยมีทำเลที่ตั้งเป็นจุดเชื่อมต่อการคมนาคมระหว่างบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับลุ่มแม่น้ำในภาคเหนือ ทำให้การเดินทาง การรวบรวมและขนถ่ายสินค้าล้วนแต่ต้องผ่านเมืองนครสวรรค์ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม

หลักฐานลายลักษณ์อักษรส่วนใหญ่กล่าวถึงเพียงชื่อเมืองและที่ตั้งของเมือง ทำให้ไม่เห็นพลวัตภายใน เมื่อนำแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาศึกษาประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์ ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลประวัติศาสตร์นครสวรรค์มาเชื่อมโยงกับหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้เห็นว่าเมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่มีความสำคัญยาวนาน ด้วยทำเลที่ตั้งเป็นชุมทางการคมนาคมจึงดึงดูดผู้คนและสินค้าทำให้เมืองนครสวรรค์ไม่เคยถูกทิ้งร้าง แม้ปัจจุบันความเจริญจากการพัฒนาเมืองจะทำลายร่องรอยโบราณสถาน หากแต่ผู้คนยังคงถ่ายทอดความทรงจำผ่านตำนานและเรื่องเล่าเพื่อสะท้อนความรุ่งเรืองของเมืองนครสวรรค์ในอดีต

ข้อเสนอแนะ

1. ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นควรนำหลักฐานตำนานท้องถิ่น หลักฐานทางโบราณคดีมาศึกษาประวัติศาสตร์นครสวรรค์ในช่วงเวลาอื่นเพิ่มเติม เพื่อให้ได้องค์ความรู้เมืองนครสวรรค์ในหลากหลายมิติ
2. การวิจัย เรื่อง จากเมืองพระบางสู่เมืองนครสวรรค์ ในมุมมองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยได้กำหนดช่วงเวลาการศึกษาให้ครอบคลุมตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยอยุธยา ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ความสำคัญของพื้นที่ต่าง ๆ ในเมืองนครสวรรค์แบบเชิงลึกได้ ทั้งนี้ หากต้องการให้การศึกษามีความละเอียดเชิงเนื้อหามากขึ้น ควรศึกษาโดยกำหนดพื้นที่การศึกษาให้แคบลง
3. นำความรู้จากงานวิจัยไปเผยแพร่ในรูปแบบของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เพื่อขยายพรมแดนความรู้ประวัติศาสตร์เมืองนครสวรรค์
4. นำความรู้ไปพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมในเมืองนครสวรรค์

References

Chuvaen, Yongyutha. (2008). **Half a Century of Exploration and the Path to the Future: Thai Local History, Covering Its Origins, Status, Concepts, Methods of Study, and Role in Contemporary Society** (ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นคว้าและเส้นทางสู่อนาคต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษา และบทบาทในสังคมปัจจุบัน). Bangkok: Thailand Research Fund.

Chuvaen, Yongyutha, & Maneerote, Pramuan. (2003).

A Synthesis Entitled The Economy of Village Communities along Songkla Lake Basin in Historical Perspectives (Research report) (บทสังเคราะห์เรื่อง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในมิติประวัติศาสตร์) (รายงานการวิจัย). [Online]. Retrieved September 20, 2023 from https://elibrary.tsri.or.th/fullIP/RDC4340001/RDC4340001V1/RDC4340001V1_full.pdf

de La Loubère, S. (2005). **The Kingdom of Siam Simon de La Loubere** (จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม), 2nd ed. (S. T. Komonbutr, Trans.). Nonthaburi: Sripanya Publishing.

Jareonsopon, Paingjai. (1994). **Roles of the Chinese in the Lower Northern Region of Thailand on Rice Production and Trade after the Completion of the Northern Railway, 1905-1945** (บทบาทชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยหลังการสร้างทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448-2488). Master's dissertation, Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand.

Ocharoen, Suphon (Ed.). (1985). **Nakhon Sawan: Middle State, Report on a Seminar of the History and Local Culture of Nakhon Sawan Province** (นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์). Nakhon Sawan: Nakhon Sawan Teachers College.

Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. (2007). **Khao Kop Stone Inscription** (ศิลาจารึกหลักที่ 11 จารึกเขากบ). [Online]. Retrieved September 20, 2023 from <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/215>

Sankom, Teerawatt. (2021). The role of Muang Nakhon Sawan in history of Ayutthaya (บทบาทเมืองนครสวรรค์ในประวัติศาสตร์อยุธยา). **Journal of Ayutthaya Studies**, 13(1): 23-37.

Saraya, Tida. (1996). **Local History: History Related to Human Society** (ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์) (2nded.). Bangkok: Muang Boran Press.

- Sommanee, Ladda. (2006). **The Administration of Monthon Nakhonsawan in The Reign of King Chulalongkorn, 1895-1910** (การจัดการปกครองมณฑลนครสวรรค์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2438-2453). Master's dissertation, Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand.
- Sueb wattana, Taweasilp. (2011). **Concepts and Guidelines for Studying Local History** (แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น). Bangkok: Inthanin.
- Sukkata, Pensupa. (2023). **Queen Chamadevi, the Queen of Two Cities, From Lavapura to Haripunjaya** (พระนางจามเทวี ราชธานีสองนคร จากลพบุรีสู่หริภุญชัย). Lopburi: Lopburi Provincial Cultural Council.
- Taksin, Prapin. (2015). New data from the excavation at Donkha Ancient Town (“เมืองโบราณดอนคา” ข้อมูลใหม่จากการขุดค้นทางโบราณคดี). **Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Science and Arts)**, 8(1): 887-902.
- Thammasat University and Politics. (1986). **Code of Laws of King Rama I, 1166 Lesser Era, Printed in Accordance with the Royal Manuscripts Affixed with Three Seals, Volume 1** (ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 1). Bangkok: Ruen Kaew Printing.
- Thanthanakul, Pim-u-ma. (2015). A historical communities: Ban San Koo, Muang District Nakhon Sawan Province (ประวัติศาสตร์ชุมชน : บ้านสันคู อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์). In **Proceedings of the 6th National and International Conference of Suan Sunandha Rajabhat University** (การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 6), (pp. 353-363). Bangkok: Suan Sunandha Rajabhat University. [Online]. Retrieved September 15, 2023 from <http://journalgrad.ssru.ac.th/index.php/5-02/article/view/260>
- The Fine Arts Department, Ministry of Culture. (1967). **Testimony of the Ayutthaya People, Testimony of Khun Luang Ha Wat, and the Royal Chronicles of Ayutthaya, Luang Prasert Aksonniti Edition** (คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์). Phra Nakhon: Klangwitthaya Publishing House.
- The Fine Arts Department, Ministry of Culture. (1969). **Chronicle Meeting Volume 38 (Conference Chronicle Part 64) Ayutthaya Chronicle Panchathanumat (Jerm) Edition** (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 38 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 64) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)). Bangkok: The Printing House of the Teachers' Council.
- The Fine Arts Department, Ministry of Culture. (1998). **The Royal Chronicles of Ayutthaya, Volume 1 Phra Chakkraphat Phong (Jard) Edition** (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 1 ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต)) (3rd ed.). Bangkok: Kurusapa Printing Ladphrao.
- The Fine Arts Department, Ministry of Culture. (2005). **The Collection of van Vliet (Wanwalit)'s in Historical Records of Ayutthaya** (รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)), 2nd ed. (N. Woraneti Wong & W. Samnasen, Trans.). Bangkok: Choti Wong Printing.
- Vallibhotama, Srisakara. (2005). **Iron, “The Revolutionary Metal” City 2500 Years Ago, The Iron Age in Thailand: Technological and Social Development** (เหล็ก “โลหปฏิวัติ” เมื่อ 2,500 ปีมาแล้ว ยุคเหล็กในประเทศไทย : พัฒนาการทางเทคโนโลยีและสังคม). Bangkok: Matichon.
- Vallibhotama, Srisakara. (2016). **Open Topic: Local History: Concepts and Methods** (เปิดประเด็น : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: แนวคิดและวิธีการ). [Online]. Retrieved September 15, 2023 from <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=384>
- Wongthes, Sujit (Ed.). (1996). **Chansen : A Social and Cultural History** (สังคมและวัฒนธรรม จันเสน เมืองแรกเริ่มในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก). Bangkok: Ruen Kaew Printing.